

Баранова С.С.

*аспірантка кафедри галузевої соціології
Київського національного університету ім. Тараса Шевченка*

СПЕЦИФІКА ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ КОНТЕНТ-АНАЛІЗУ ВІЗУАЛЬНИХ ДЖЕРЕЛ У ДОСЛІДЖЕННІ СУСПІЛЬНИХ РУХІВ СПОРТИВНОГО СПРЯМУВАННЯ

Анотація. У статті розглянута специфіка застосування методу контент-аналізу візуальних джерел при вивченні суспільних рухів спортивного спрямування як одного з актуальних та гнучких методів соціологічного аналізу, що враховує як активний розвиток об'єкта, так і обмеженість дослідницьких ресурсів. Застосування даного методу дає можливість робити ґрунтовні висновки про діяльність та комунікативні практики представників даного виду суспільних рухів у різних контекстах, особливо в умовах динамічних суспільно-політичних перетворень, а також розкриває евристичний та прогностичний потенціал соціології, знімаючи деякі методологічні проблеми, що особливо актуально для порівняльних досліджень.

Ключові слова: контент-аналіз, візуальні джерела, «нові суспільні рухи», суспільні рухи спортивного спрямування.

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується активізацією великої кількості суспільних рухів. Вони представлені широкою різноманітністю через різні прояви їх діяльності, її характер, масштаби та форми.

Вже у 80-ті роки ХХ сторіччя багато соціологів звернулися до дослідження так званих «нових суспільних рухів» на основі розуміння нової моделі колективної дії та значущості мереж групової ідентичності у відповідності до нового соціетального простору. До ключових проблем у даному контексті в першу чергу починають відносити питання війни та миру, дотримання правил громадянського суспільства, захисту прав різних прошарків населення, проблеми екології тощо. При цьому суспільні рухи розглядалися як колективні актори суспільних перетворень [1, 186].

До таких суспільних рухів відносяться і рухи спортивного спрямування, поява, діяльність та групова ідентичність учасників яких пов'язана з певним видом спорту або спортивною подією. У даному випадку спорт переходить з площини центрального виду діяльності у досить стабільну платформу для розкриття самоорганізаційного потенціалу протестної, правозахисної, волонтерської, дозволевої та інших форм суспільної активності.

Але, як показує практика соціологічного аналізу, із появою нового об'єкту дослідження та нових умов його розвитку виникає ряд методологічних проблем. Немає чіткої системи методів та методологій дослідження суспільних рухів спортивного спрямування, а особливо в контексті порівняльних досліджень. Дослідниками використовуються різні методи збору та аналізу даних, що значно ускладнює процедуру порівняння, а висновки носять описовий характер та стосуються специфічних аспектів, наприклад рівня агресії та навколо спортивного насильства. Часто результати досліджень зводяться до презентації статистики відвідуваності спортивних подій та побудови рейтингів спортивних навчальних закладів. Така ситуація обумовлена рядом факторів, серед яких можна виділити наступні.

По-перше, характер об'єкту дослідження. Суспільні рухи спортивного спрямування представлені великою різноманітністю напрямків діяльності. Більш того, в процесі суспільних перетворень (наприклад подій в Україні 2013 року по сьогодні) відбувається активний розвиток об'єкту, пов'язаний із залученням рухів, як колективних учасників цих перетворень. Змінюються види, форми, масштаби, інтенсивність, радикальність діяльності учасників (від споглядання до участі у військових діях), що змушує дослідника адаптувати та змінювати методологічні стратегії та обирати більш гнучкі методи дослідження. Також існує проблема доступу до респондентів, які є представниками закритих спільнот, наприклад, футбольні «ультрас». Така специфіка перш за все обумовлена характером діяльності, де існує тонка грань між правозахисними та протиправними діями.

По-друге, це обмеженість ресурсів. ґрунтовне дослідження поведінки представників суспільних рухів спортивного спрямування часто передбачає активну включеність у діяльність руху та роботу з великою кількістю документів. Особливо якщо ми кажемо про межі країни або кроскультурний аналіз. Такі дослідження ускладнюються обмеженістю мобільності дослідника та доступу до різних матеріалів внутрішнього користування.

По-третє, дослідженнями займаються не-професійні науковці, частіше за все спортивні журналісти, письменники, державні працівники у галузі спорту, а також люди, які цікавляться навколо спортивними подіями або самі були їх учасниками.

По-четверте, відсутність узгодженості методології через низьку комунікативну активність дослідників. Така дослідницька локалізація дуже сильно послабляє аналітичні та порівняльні можливості по відношенню до вивчення процесів становлення та перспектив розвитку суспільних рухів спортивного спрямування. Як наслідок, втрачається евристична спроможність соціологічної науки.

Таким чином, спостерігається ситуація накопичення протиріч між рівнем розвитку об'єкту та існуючою системою методів його дослідження. За таких умов зростає актуальність застосування методу контент-аналізу візуальних джерел, як досить гнучкого методу соціології, особливо під впливом таких факторів як:

1. Обмеженість дослідницьких ресурсів.
2. Актуалізація візуалізації у процесі соціальної комунікації.
3. Символізація суспільних практик у діяльності суспільних рухів.
4. Підвищення ролі каналів передачі візуальної інформації з метою привертання та утримання уваги аудиторії.
5. Особливості об'єкту.

Таким чином, метою статті є висвітлення специфіки застосування методу контент-аналізу візуальних джерел у дослідженні суспільних рухів спортивного спрямування.

Для подальшого розуміння поняття контент-аналізу та специфіки його застосування доцільно використовувати наступну дефініцію: контент-аналіз — це «якісно-кількісний метод вивчення документів, який характеризується об'єктивністю висновків і строгістю процедури та полягає у квантифікаційній обробці тексту з подальшою інтерпретацією результатів. Предметом контент-аналізу можуть бути як проблеми соціальної дійсності, які висловлюються чи навпаки приховуються у документах, так і внутрішні закономірності самого об'єкта дослідження» [2, 44].

З огляду на це визначення, перш за все варто розглянути специфіку візуальних джерел як таких. Не буде перебільшенням твердження, що значна кількість дослідників не довіряє візуальним матеріалами як першоджерелу соціологічної інформації. Вони більш схильні до роботи із статистичними даними, до яких можна застосувати кількісні методи, що втілюється у появі «квантофренії», яку П. Сорокін назвав «хворобою»,

що проявляється в різних формах та зустрічається в кожній галузі соціології [3]. Але в контексті зростання популярності використання якісних та якісно-кількісних методик в соціології увага дослідників починає звертатися до візуальних джерел інформації.

Фотографія, кінокартина, відеофільм — це цілком самодостатні візуальні джерела, які потребують такої ж джерелознавчої критики та відповідного методичного інструментарію. Візуальні документи важливі не тільки фіксованим зоровим образом, а й закодованою у них інформацією. Вона може бути відкритою, закритою, прихованою тощо. Комплексне дослідження, вилучення та використання інформації таких джерел у дослідженні суспільних рухів спортивного спрямування дає змогу не лише доповнити свої знання про стан розвитку даного об'єкту, а й буквально «побачити» його.

Візуальні документи як твори образотворчого мистецтва можуть бути проаналізовані в трьох напрямках:

1. Як документи минулих епох, що дозволяють робити висновки про ті чи інші сторони соціального життя чи деталі побуту.
2. Як документація з образотворчого мистецтва в тому випадку, якщо саме це мистецтво стає предметом дослідження.
3. Як «людські документи», тобто документи, що дозволяють судити про особистість їх авторів [4, 298].

Як документальні свідчення про події та явища, такий вид візуальних джерел як фотографії та відеоматеріали є особливо цінним матеріалом, необхідним джерелом інформації при дослідженні суспільних рухів у їх динаміці, а також з позиції символічної інтеракції між їх учасниками. Таким чином, можна окреслити основні характеристики візуальних джерел, які використовують у такого роду дослідженнях.

По-перше, візуальні джерела розкривають соціальні факти у вигляді конкретних статичних або динамічних зорових образів. Безпосередня фіксація інформації у момент дії — одна з головних властивостей переважної більшості різновидів візуальних джерел. Ці документи образно відображають конкретику часу і місця, є також свого роду артефактами, а закодована в них інформація потребує семантичного (знакового) прочитання і розуміння. Відповідно, вони часто не поступаються за інформативністю іншим документальним джерелам. *По-друге,* особливістю візуальних джерел є те, що вони конкретизують вербальний контекст контурів соціальної реальності загалом та повсякденності зокрема. *По-третє,* в умовах візуалізації та інформатизації світу візуальна

інформація є масовим і доступним джерелом документально зафіксованих даних. Сучасний розвиток технологій та комунікативних практик, поширення соціальних мереж та віртуального спілкування полегшує розповсюдження візуальної інформації. *По-четверте*, створення візуального документу — це перш за все творчий процес. Це також сприяє розкриттю додаткового, прихованого змісту, думки та погляду автора. *По-п'яте*, візуальні джерела відкривають для дослідників нові шляхи для розуміння минулого, збагачуючи дослідницький. Аналіз таких документів становить свого роду процес соціального пригадування. *По-шосте*, візуальні джерела можуть набувати статус історичних документів, пам'яток історії. *По-сьоме*, при роботі з візуальними джерелами завжди потрібно враховувати контекст. Не зважаючи на автономність, тільки за умов контекстуальності розкривається їх сутність та закладаються основи для декодування візуальної інформації.

Що стосується самих образів, як способу передачі інформаційного повідомлення про той чи інший аспект існування суспільних рухів спортивного спрямування, то тут потрібно звернути увагу на декілька критеріїв.

1. Техніка створення. Тут можна виділити різноманітні категорії: живопис і графіка, скульптура, кіно, класична фотографія, електронний або цифровий образ, сценографія і спектакль. Важливо, що всі ці техніки, хоча й різною мірою, дають можливість багаторазового репродукування цих образів та самих джерел.

2. Локалізація образу, місце його презентації. Місцем локалізації може виступати доступний медіапростір, публічний простір, «ексклюзивний» простір (музей, сцена, кінотеатр тощо), приватний простір. Локалізація визначає не тільки доступність образу, а й характер сприйняття.

3. Функція образу. Образи можуть реалізувати художню (експресивну, естетичну тощо), інформаційну, документальну, комерційну, рекламну, пропагандистську та інші. Ці функції можуть виступати в різних комбінаціях [5, 26].

Перше, на що потрібно звернути увагу при розгляді особливостей соціологічного дослідження візуальних матеріалів відносно рухів спортивного спрямування — це розмежування кількісних та якісних традицій. У випадку кількісних методів, дослідження слідуватиме дедуктивній логіці перевірки висунутих гіпотез для спростування або підтвердження певної теорії за умов відсторонення дослідника від предмета дослідження. У випадку якісних методів, до яких можна віднести, наприклад, інтерпретативний аналіз візуальних джерел, акцент робиться на застосуванні логіки розуміння, яка є менш структурованою і

в якій досвід дослідника привноситься у процес дослідження [6, 12].

Але при вивченні такого динамічного об'єкту як суспільні рухи спортивного спрямування доцільно застосовувати змішані якісно-кількісні стратегії контент-аналітичного дослідження. Що стосується квантифікації, то вона важлива, коли ми маємо справу з великою кількістю об'єктів, а тип документу дозволяє її адекватно здійснювати. При невеликій кількості об'єктів треба акцентувати увагу на якісній стороні контент-аналізу, змісті категорій, їх наявності або відсутності.

Взагалі при застосуванні контент-аналізу по відношенню до візуальних джерел, в яких представлена інформація про суспільні рухи спортивного спрямування, необхідно враховувати ряд факторів:

1. Робота з візуальним джерелом — це перш за все робота з образами. Тому потрібно враховувати їх персональні характеристики: зміст, форма, розмір, колір тощо. Саме з цим фактором пов'язана специфічність процедур кодування та декодування інформації.

2. Візуальне джерело може виявитися синтезом образу та тексту. Тоді до дослідження потрібно залучати процедури контент-аналізу не тільки образної, але й текстуальної інформації.

3. Важливу роль відіграє соціальний та фізичний простір та час. Це наближає як до розуміння змісту та мети створення самого документу, а також специфіки розгортання діяльності суспільних рухів спортивного спрямування.

4. Створення візуальних джерел є процесом творчості автора. Повідомлення переломлюються через призму його суб'єктивності та власного бачення проблематики, які мають бути врахованими.

5. Характер (художній або документальний) джерела відіграє важливу роль при інтерпретації інформації.

6. При роботі із відеоматеріалами особливу увагу потрібно приділити наявним у них експертним оцінкам, особливо якщо йдеться про документальні відеоматеріали. Їх аналіз сприяє ширшому розумінню природи розвитку об'єкта та стереотипів, які з ним пов'язані.

Таким чином із урахуванням специфіки візуальних джерел та попередніх зауважень щодо особливостей застосування методу контент-аналізу можна розкрити наступні характеристики суспільних рухів спортивного спрямування, які реально дослідити: види, форми та характер діяльності; особливості власної репрезентації у порівнянні з існуючими штучно створеними образами учасників; організаційні; специфіку корпоративної культури; особливості комунікації

як між учасниками руху, так і з оточуючим середовищем; коло суспільних проблем, які актуалізуються в процесі діяльності; форми контролю поведінки представників деяких рухів; експертні оцінки діяльності та її ефективності.

Отже, контент-аналіз візуальних джерел дає можливість робити ґрунтовні висновки про діяльність та комунікативні практики представників суспільних рухів спортивного спрямування з різних сторін та у різних контекстах, особливо в умовах обмеженості ресурсної бази дослідження та низької мобільності дослідників. Також такий метод створює підґрунтя для кроскультурних порівняльних досліджень, що у свою чергу розкриває евристичний та прогностичний потенціал соціології.

Література

1. Іщенко В.О. Сучасні дослідження соціальних рухів: головні теоретико-методологічні підходи // Соціальні виміри суспільства. — К. : Інститут соціології НАНУ, 2009. — С. 183-194.
2. Костенко Н. Досвід контент-аналізу: моделі та практики : монографія / Н. Костенко, В. Іванов. — К. : Центр вільної преси, 2003. — 200 с.
3. Сорокін П. Квантофренія [Електронний ресурс] / П. Сорокін. — Режим доступу: http://krotov.info/libr_min/18_s/or/okin_06.htm;
4. Руткевич М.Н. Рабочая книга социолога: монография / М.Н. Руткевич, В.Г. Андреенков, А.В. Кабыща и др.; редкол.: Г.В. Осипов и др.; АН СССР, Ин-т социологических исследований. — М. : Наука, 1983. — 477 с.
5. Штомпка П. Визуальная социология. Фотография как метод исследования / П.Штомпка ; пер. с польск. Н.В. Морозовой, авт. вступ. ст. Н.Е. Покровский. — М. : Логос, 2007. — 168 с.
6. Яковлев М.В. Техніки та алгоритми аналізу візуального матеріалу: розмежування якісних і кількісних підходів / М.В. Яковлев // Наукові записки НаУКМА. — К., 2011. — Т. 122: Соціологічні науки. — С. 5-13.

Баранова С.С. Специфика применения метода контент-анализа визуальных источников в исследовании общественных движений спортивного направления. — Статья.

Аннотация. В статье рассмотрена специфика применения метода контент-анализа визуальных источников при изучении общественных движений спортивного направления как одного из актуальных и гибких методов социологического анализа, учитывающего как активное развитие объекта, так и ограниченность исследовательских ресурсов. Применение данного метода позволяет делать основательные выводы о деятельности и коммуникативных практиках представителей данного вида общественных движений в разных контекстах, особенно в условиях динамичных общественно-политических преобразований, а также раскрывает эвристический и прогностический потенциал социологии, снимая некоторые методологические проблемы, что особенно актуально для сравнительных исследований.

Ключевые слова: контент-анализ, визуальные источники, «новые общественные движения», общественные движения спортивного направления.

Baranova S.S. The specificity of the content analysis of visual sources usage in the sport related social movements study. — Article.

Summary. The article deals with the specifics of the content analysis of visual sources usage in the sport related social movements study as one of the significant and flexible method in sociological analysis, taking into account both the active development of the subject and the limited research resources. The application of this method allows to make solid conclusions about the activities and communicative practices which are presented in this type of social movements in different contexts, especially in conditions of dynamic social and political changes, as well as disclose the heuristic and predictive capability of sociology, overcoming some of the methodological contradictions, which is especially important for comparative studies.

Keywords: content analysis, visual sources, the «new social movements», sport related social movements.